
О. С. Головащенко, кандидат юридичних наук, завідувач сектору НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України

Соціальна держава та виклики глобалізації

У статті аналізується вплив сучасних умов на розвиток соціальної правової держави. Розглядаються моделі соціальних держав Європи. Підкреслюється, що сучасний етап розвитку соціальної державності відбувається під значним впливом вимог глобалізації світової економіки. Зазначається, що постійний розвиток суспільства і держави обумовлює появу нових форм соціальних держав. Наголошується на необхідності удосконалення та розвитку існуючих моделей соціальної держави на національному рівні.

Ключові слова: соціальна держава, глобалізація, європейська інтеграція, економіка.

Зародження і розбудова соціальної держави є результатом тривалого історичного процесу, однією із закономірностей розвитку якого стало розширення кола і змісту функцій держави за рахунок доповнення їх соціальними. Розвиток європейської інтеграції, так само як і процесів глобалізації, є складними елементами сучасності, що відбиваються на інституціональній структурі та організації країн. При цьому глобалізація виступає

не лише як економічний процес, але й відображає політичні, соціальні, культурні трансформації. Такі зміни не можуть не впливати на контури моделі соціальної правової держави.

На сучасному етапі державно-правового розвитку завдяки роботам вітчизняних правознавців [1; 2; 3 та ін.] здійснено концептуальне уточнення положень теорії стосовно умов і потреб її реалізації в Україні. Разом з тим слід визнати, що хоча проблематика соціальної держави у цілому достатньо широко висвітлена в сучасній науковій літературі, однак запровадження соціального виміру європейської інтеграції обумовлює необхідність і актуальність подальших досліджень [4, с. 40–48; 5, с. 158–167].

Зміни, які відбулись наприкінці ХХ ст. в Європі, спричинили необхідність реформування соціальної держави. Як зауважують західні дослідники, чим складнішим стає державно-правове життя в Європі, тим сильніше зростає напруженість між національними державами та наднаціональними європейськими інституціями, що вимагає відповіді на питання: якою має бути майбутня Європа, концепція якої формується, з одного боку, під впливом федералістських поглядів, а з другого – негвамним національним егоїзмом [6, с. 40].

Сучасний етап розвитку соціальної державності відбувається під значним впливом вимог глобалізації світової економіки. У сучасній науковій літературі термін «глобалізація» використовується в різних аспектах. По-перше, як економічне явище, а саме як інтеграція національних ринків, суспільств і культур, що поширюється у зв'язку з технологічним розвитком (вдосконалення електронних комунікацій, транспорту, засобів масової інформації тощо). По-друге, для позначення суто політичного процесу усунення міждержавних бар'єрів на шляху транскордонного потоку товарів, послуг і капіталу. По-третє, для позначення набагато ширшого явища, що полягає у поширенні ідеології лібералізму в світовому масштабі [7].

У будь-якому випадку, через глобалізацію здатність національних держав самостійно формувати і реалізовувати власну соціальну політику зменшується. Крім того, пріоритетним напрямом внутрішньої і загальноєвропейської політики стає

підвищення конкурентоспроможності національних економік, що закономірно потребує скорочення соціальних витрат, певного обмеження соціально-економічних прав людини [8, с. 60]. Тому національним державам доводиться пристосувати свою національну стратегію соціально-економічного розвитку до глобальних вимірів. Можна констатувати, що в умовах глобалізації політика соціальної правової держави має важку неоднозначну позицію. З одного боку, держава повинна витримати вимоги глобалізації, що надходять ззовні, повинна враховувати побажання та пропозиції інших урядів, міжнародних організацій, транснаціональних корпорацій, світового ринку і, відповідно з цим, ініціювати та здійснювати політичні, економічні та соціальні перетворення. З другого боку, вона повинна забезпечити своїм громадянам умови для підвищення добробуту, захистити їх від негативних аспектів глобалізації, від втрат, пов'язаних із адаптацією до світового ринку.

Разом з тим останнім часом спостерігається усвідомлення необхідності не згортання, а саме удосконалення та розвитку існуючих моделей соціальної держави саме на національному рівні. Прихильники цього підходу пропонують перейти від політики «соціальних витрат» до політики «соціальних інвестицій», тобто збільшити фінансування та спонукати людей до здійснення у разі необхідності можливих перекваліфікаційних заходів, замість виплати компенсацій тим, хто не має трудових прибутків [9, с. 8]. Західні науковці вважають доцільним проведення межі між інвестиціями та витратами, адже воно засвідчує, що «розумна» держава загального добробуту має займатися не лише наданням пільг, але й інвестиціями у людський та соціальний капітал [10, с. 196]. Цього ж погляду на сучасну цивілізовану державу додержуються і вітчизняні дослідники. На їх думку, вона повинна стати модернізованим варіантом держави добробуту, на яку покладена креативна роль у суспільному розвитку. Для такої моделі використовується назва «держава соціальних інвестицій». Остання «латає дірки», пом'якшує суспільну нерівність, а також відкриває нові можливості і заохочує ініціативу, творчість особистості [11, с. 35].

Зміна очікувань від соціальної держави полягає у тому, що на перший план висувається нове завдання – навчання, професійна підготовка, перепідготовка і орієнтація населення на участь у продуктивній праці, що, з одного боку, ідеально вписується в неоліберальні концепції «самопоміги» і «підвищення конкурентоспроможності всього суспільства», з другого – виглядає досить людиноцентрично, оскільки відповідає завданням розвитку людського потенціалу. Так, англійський варіант класичної соціальної держави з його диференціацією професійних пенсій, яка стимулює освіту і науково-технічний прогрес, досить суттєвою роллю публічно-владних структур у здійсненні соціальних функцій і значною роллю структур громадянського суспільства розглядається як майже ідеальний варіант соціальної держави [12, с. 36].

Достатньо поширеною є думка, що останні десятиліття були не найкращими для соціальної держави. Якщо з другої половини ХХ ст. в Європі активно посилювалася соціальна спрямованість держави за допомогою розвитку соціального законодавства, що призвело до становлення «держави загального добробуту», то в останні двадцять років, особливо у 90-ті рр., має місце протилежна хвиля, коли посилювався тиск на соціальну політику держави у кількох напрямках: ідеологічному, політичному, соціальному та економічному. Цьому сприяють і процеси інтеграції та глобалізації, які обумовлюють фінансові обмеження державного бюджету задля досягнення бюджетної рівноваги за рахунок скорочення соціальних витратків [13, с. 82–83]. Найбільш захищеними від таких процесів виявилися країни Північної Європи, особливо Норвегія. Завдяки власним нафтовим ресурсам ця країна найменше залежить від глобалізації та політики ЄС, а отже, має змогу проводити самостійну незалежну політику в соціальній сфері.

В ідеологічній сфері останнім часом набуває ваги ідея корпоративної соціальної держави, коли державні компанії перетворюються на акціонерні, після чого оголошуються тендери на надання соціальних послуг, які виграють вже ці приватні компанії. Якщо держава обере курс на побудову саме такої моделі соціальної держави, можна допуститись думки, що це стане

проявом певної кризи соціальної держави [13, с. 87]. У свою чергу нідерландські дослідники розглядають модель розвитку Нідерландів як приклад вдалої модернізації держави загального добробуту, її пристосування до нових економічних обставин. На їх думку, нідерландська «польдермодель» (polder model), у якій консультація уряду з профспілками та роботодавцями відіграла головну роль, є комбінацією конфесійного корпоратизму, ліберальної ринкової економіки, соціал-демократичної соціальної політики і державної інтервенції [14, с. 423–424]. Тобто йдеться про складний інституціональний розвиток, що охоплює політичні процеси і трансформації суспільної свідомості.

Зростання темпів розвитку країн Центральної та Східної Європи (що визначається як рівнем загальних економічних показників, так і рівнем доходу на душу населення) зовсім не виключає існування певних труднощів у вирішенні соціальних проблем. У контексті відповідних соціальних ускладнень окремі західні дослідники називають ці країни «передчасними державами “загального добробуту”» [15, с. 86–87]. І хоча вони швидше за все є передчасними насамперед з точки зору їх спроможності, аніж з точки зору завдань, потреб та очікувань населення, те саме стосується пострадянських країн, з тим лише зауваженням, що вони, порівняно з високорозвинутими країнами Заходу, мають ще більш обмежені матеріальні ресурси для проведення активної соціальної політики. Суттєву роль при цьому відіграє також якісна характеристика політичних режимів різних країн, що позначається на темпах і характері соціальних перетворень.

Наприкінці ХХ ст. в країнах Східної Європи виникло прагнення до здійснення нового соціально-економічного розвитку, основними напрямками якого були: індустріалізація та інформатизація суспільства, впровадження заходів щодо збереження довкілля, демократизація, підвищення соціального добробуту населення, забезпечення доступної якісної освіти і охорони здоров'я, розширення сфери свободи людини тощо. Водночас на прикладі східноєвропейських країн була доведена неефективність сліпого копіювання моделей модернізації країн Заходу, що підкреслило необхідність пошуку нових рішень. Власне шлях

економічної лібералізації та політичної демократизації, який орієнтувався на запозичення моделей західних демократій, виявив цілу низку негативних наслідків, серед яких були такі, як стихійне соціальне розшарування та поляризація суспільства за рівнем прибутків, стрімке зменшення частки середнього класу, наявність національної і конфесійної неоднорідності населення, що стало однією з причин конфліктів, зростання апатії та відчуженості громадянського суспільства тощо [16, с. 48].

Аналогічна ситуація склалася в Україні, де в процесі реформ фактично була реалізована модель «державного корпоративізму ринкової орієнтації», яка у нашій державі характеризується радикальним перерозподілом економічної влади між панівними кланами, члени яких наближені або безпосередньо пов'язані з управлінською елітою. За умов існування такої моделі соціальні цілі та орієнтири держави реалізуються лише з метою забезпечення мінімальних потреб населення. Проте така соціально-економічна модель у разі слабкості центральної влади приречена втратити стабільність через інфляцію та стагнацію [11, с. 37].

Проведений аналіз засвідчує, що різноманітність наукових підходів та значна кількість варіантів комбінації факторів, які визначають форми об'єктивації соціальної складової у тій чи іншій державі, обумовлюють розмаїття моделей соціальних держав, що майже виключає можливість їх зведення лише до одного варіанту класифікації. Більше того, постійний розвиток суспільства і держави обумовлює появу нових форм з одночасною трансформацією чи відмиранням вже існуючих.

Список використаних джерел

1. Рабінович, П. М. Соціальна сутність держави: теоретико-методологічні засади дослідження [Текст] / П. М. Рабінович, Ю. Лобода // Право України. – 2001. – № 8. – С. 41–44.
2. Скрипнюк, О. В. Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики. До 10-річчя незалежності України [Текст] : монографія / О. В. Скрипнюк. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2000.
3. Яковюк, І. В. Соціальна держава: питання теорії і шляхи її становлення [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / І. В. Яковюк. – Х., 2000.

4. Яковюк, І. В. Реалізація соціальної функції держави в умовах європейської інтеграції [Текст] / І. В. Яковюк // Державне будівництво та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. – 2004. – № 7. – С. 40–48.
5. Гуцель, В. Г. Особливості реалізації соціальної функції держав-членів ЄС в умовах розбудови соціального співтовариства ЄС [Текст] / В. Г. Гуцель // Державне будівництво та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. – 2004. – № 8. – С. 158–167.
6. Куперус, Р. Магічне повернення соціал-демократії. Вступ [Текст] / Р. Куперус, Й. Кендел // Європейська соціал-демократія: Трансформація у прогресі : пер. з англ. / за ред. Р. Куперуса, Й. Кендела. – К. : Основ. цінності, 2001. – С. 40.
7. Кочетков, В. В. Социальное государство и глобализация [Текст] / В. В. Кочетков // Юриспруденция. – 2009. – № 13.
8. Масленников, А. А. Социальные аспекты глобализации и вызовы завтрашнего дня [Текст] / А. А. Масленников // Социальное государство: концепция и сущность : докл. Ин-та Европы. – М. : Огни, 2004. – № 138. – С. 60.
9. Мысливченко, А. Г. Перспективы европейской модели социального государства [Текст] / А. Г. Мысливченко // Вопросы философии. – 2004. – № 6. – С. 8.
10. Ванденбрук, Ф. Глобалізація, нерівність та соціал-демократія [Текст] / Ф. Ванденбрук // Європейська соціал-демократія: Трансформація у прогресі : пер. з англ. / за ред. Р. Куперуса, Й. Кендела. – К. : Основ. цінності, 2001. – С. 196.
11. Бульбенюк, С. Десятиріччя здійснення системної модернізації в Україні та Росії: досягнення та втрати [Текст] / С. Бульбенюк // Людина і політика. – 2002. – № 1. – С. 35.
12. Родионова, О. В. Историко-стадиальная типология социального государства на примере Великобритании [Текст] / О. В. Родионова // История государства и права. – 2007. – № 1. – С. 36.
13. Антюшина, Н. М. Скандинавский вариант социального государства [Текст] / Н. М. Антюшина // Социальное государство: концепция и сущность : докл. Ин-та Европы. – М. : Огни, 2004. – № 138. – С. 82–83.
14. Бекер, Ф. Голландська соціал-демократія – між Блером і Жоспенем [Текст] / Ф. Бекер, Р. Куперус // Європейська соціал-демократія: Трансформація у прогресі : пер. з англ. / за ред. Р. Куперуса, Й. Кендела. – К. : Основ. цінності, 2001. – С. 423–424.
15. Даудерштадт, М. Драматичний перехід: соціал-демократія у Східній та Центральній Європі [Текст] : пер. з англ. / М. Даудерштадт, А. Геррітс, Д. Д. Маркус. – К. : Основ. цінності, 2000. – С. 86–87.
16. Тодика, О. Концепція «відкритої держави»: проблеми здійснення народовладдя [Текст] / О. Тодика // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2006. – № 2 (45). – С. 48.

О. С. Головащенко

Социальное государство и вызовы глобализации

В статье анализируется влияние современных условий на развитие социального правового государства. Рассматриваются модели социальных государств Европы. Подчеркивается, что современный этап развития социальной государственности происходит под значительным влиянием требований глобализации мировой экономики. Отмечается, что постоянное развитие общества и государства обуславливает появление новых форм социальных государств. Подчеркивается необходимость совершенствования и развития существующих моделей социального государства на национальном уровне.

Ключевые слова: социальное государство, глобализация, европейская интеграция, экономика.

O. S. Golovashchenko

The Social Law State and the challenges of globalization

The article analyzes the impact of the current conditions on the development of the Social State. We were considered models of Welfare States in Europe. It is emphasized that the current stage of development of the Social State is under the significant influence of the requirements of globalization of the world economy. It is noted that the continuous development of society and the state leads to the emergence of new forms of Welfare States. It emphasizes the need to improve and develop existing models of the Welfare State at the national level.

The origin and development of the Welfare State is the result of a long historical process, one of the patterns of development which was the expansion of state functions and content through the addition of social. The development of European integration and globalization processes are complex modern elements that affect the institutional structure and organization of countries.

Due to globalization diminishes the ability of nation states to shape and implement their own social policies.

There has been awareness of the need to improve and develop existing models of the welfare state at national level.

In a globalized social policy of law is a difficult position. On the one hand, the state must withstand globalization demands that come from outside, should take into account the suggestions and proposals of other countries, and to initiate and carry out political, economic and social transformation. On the other hand,

the state should provide conditions for citizen's welfare; protect them from the negative aspects of globalization, from losses associated with adaptation to global market.

For example, Eastern European countries proved the inefficiency of copying Western models of modernization which stressed the need to solve their own problems.

In Ukraine, the social objectives and targets state sold only to cover basic needs of the population.

Keywords: *Social State, globalization, European integration, the economy.*